

Pojęcia kluczowe: kontrola sądowa, ocena opinii biegłych lekarzy psychiatrów, orzecznictwo Sądu Najwyższego, bezwzględny powód odwoławczy

Jarosław Matras

Kontrola sądowa na podstawie art. 79 § 4 k.p.k. a konsekwencje z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. – uwagi na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego¹

ABSTRAKT

Artykuł omawia – z perspektywy orzecznictwa Sądu Najwyższego – postępowanie w zakresie sądowej kontroli opinii biegłych psychiatrów (art. 79 § 4 k.p.k.). Problematyka ta jest niezwykle istotna, albowiem błędy procesowe popełnione na tym etapie postępowania mają bardzo poważne konsekwencje procesowe w postaci zaistnienia uchybienia, które jest klasyfikowane jako tzw. bezwzględny powód odwoławczy z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. w zw. z art. 79 § 3 k.p.k. i które w konsekwencji prowadzi do uchylenia zaskarżonego wyroku, niezależnie od zarzutów zawartych w środku odwoławczym. Omówienie postępowania z odwołaniem się do orzeczeń Sądu Najwyższego pozwala na takie procedowanie, które zapobiegnie negatywnym skutkom powtarzania procesów tylko z uwagi na niewłaściwy sposób przeprowadzenia kontroli z art. 79 § 4 k.p.k.

I.

Z dniem 1.07.2015 r. do ustawy Kodeks postępowania karnego² wprowadzono nową treść art. 79³. W ramach tej zmiany istotnej modyfikacji uległ także przepis

1 Autor dokonuje analizy tylko orzeczeń Sądu Najwyższego w Izbie Karnej, które wydane zostały przez sąd w znaczeniu konstytucyjnym i konwencyjnym, a zatem nie uwzględnia rozstrzygnięć wydanych w składzie z osobami powołanymi do Sądu Najwyższego na skutek wniosku Krajowej Rady Sądownictwa, której skład ukształtowany został ustawą z 8.12.2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2018 r. poz. 3).

2 Ustawa z 6.06.1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2025 r. poz. 46), dalej: k.p.k.

3 Art. 1 pkt 22 ustawy z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r. poz. 1247).

art. 79 § 4 k.p.k. Przepis ten uzyskał brzmienie: „§ 4. Uznając za uzasadnioną opinię biegłych lekarzy psychiatrów, że czyn oskarżonego nie został popełniony w warunkach wyłączenia lub znacznego ograniczenia zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem i że stan zdrowia psychicznego oskarżonego pozwala na udział w postępowaniu i prowadzenie obrony w sposób samodzielny i rozsądny, sąd orzeka, że udział obrońcy nie jest obowiązkowy. Prezes sądu albo sąd zwalnia wówczas obrońcę z jego obowiązków, chyba że zachodzą inne okoliczności przemawiające za tym, aby oskarżony miał obrońcę wyznaczonego z urzędu”. Zasadnicza zmiana w treści tej jednostki redakcyjnej w porównaniu do stanu prawnego poprzedniego polegała na tym, że o braku obowiązkowego udziału obrońcy w postępowaniu przesądza ocena sądu odnosząca się do treści opinii biegłych lekarzy psychiatrów⁴ wyrażona w formie orzeczenia⁵, gdy w poprzednim stanie prawnym już sama treść opinii biegłych lekarzy psychiatrów stwierdzająca, że poczytalność oskarżonego zarówno w chwili popełnienia zarzucanego mu czynu, jak i w czasie postępowania, nie budzi wątpliwości, skutkowała tym, iż udział obrońcy w dalszym postępowaniu nie był obowiązkowy⁶. W stanie prawnym do 30.06.2015 r. cofnięcie przez prezesa sądu (upoważnionego sędziego) lub sąd, wyznaczonego uprzednio oskarżonemu (podejrzanemu) obrońcy z urzędu (wyznaczonego w związku z powzięciem wątpliwości co do poczytalności – art. 79 § 1 pkt 3 k.p.k.) miało tylko charakter porządkowy, albowiem nie miało znaczenia w kontekście dalszego obowiązkowego udziału obrońcy w rozprawie. Co do konsekwencji tej zmiany w treści art. 79 § 4 k.p.k. nie ma rozbieżności w orzecznictwie Sądu Najwyższego⁷.

O ile zatem w orzecznictwie Sądu Najwyższego nie ma wątpliwości co do tego, że o braku obligatoryjnego udziału obrońcy na rozprawie oraz na posiedzeniach, w których obecność jest obowiązkowa (art. 79 § 3 k.p.k.), decyduje już nie sama treść opinii biegłych psychiatrów, ale decyzja wydana przez sąd, o tyle istnieją wątpliwości, czy zawsze to musi być postanowienie⁸ i czy może zostać wydane stosowne postanowienie lub zarządzenie przez taki sąd lub sędziego (chodzi o skład osobowy), który potem nie rozpoznaje sprawy danego oskarżonego⁹. Temu zagadnieniu poświęcone

4 W przepisie art. 79 § 4 *in principio* k.p.k. wskazano: „Uznając za uzasadnioną opinię biegłych lekarzy psychiatrów...”

5 Decyduje o tym sformułowanie „sąd orzeka”.

6 Treść tego przepisu brzmiała: „Jeżeli w toku postępowania biegli lekarze psychiatrzy stwierdzą, że poczytalność oskarżonego zarówno w chwili popełnienia zarzucanego mu czynu, jak i w czasie postępowania nie budzi wątpliwości, udział obrońcy w dalszym postępowaniu nie jest obowiązkowy. Prezes sądu, a na rozprawie sąd, może wówczas cofnąć wyznaczenie obrońcy”.

7 Por. np. wyroki SN: z 16.01.2018 r. (V KK 450/17), OSNKW 2018/4, poz. 33; z 28.11.2018 r. (V KS 23/18), LEX nr 2592818; z 8.01.2019 r. (III KK 662/18), LEX nr 2603301; z 13.06.2019 r. (IV KK 235/18), LEX nr 2687688; z 7.04.2022 r. (II KK 59/22), LEX nr 3392030; z 25.01.2024 r. (III KK 562/23), LEX nr 3658305 oraz postanowienie SN z 18.05.2022 r. (I KZP 10/21), OSNK 2022/6, poz. 23, gdzie w uzasadnieniu wskazano także na ugruntowane i jednolite stanowisko piśmiennictwa.

8 Np. wyrok SN z 23.11.2018 r. (V KS 23/18), LEX nr 2592818; postanowienie SN z 6.06.2024 r. (III KK 542/23), LEX nr 3729743.

9 Postanowienie SN z 6.06.2024 r. (III KK 542/23), LEX nr 3729743, w którym nie wskazano, aby zarządzenie na podstawie art. 79 § 4 k.p.k. wydał sędzia, który potem rozpoznawał sprawę oskarżonego.

zostaną dalsze rozważania, czynione przez pryzmat orzeczeń Sądu Najwyższego wydanych w ramach postępowania kasacyjnego oraz postępowania ze skargi na wyrok sądu kasacyjnego. Ograniczenie rozważań wyłącznie do analizy orzeczeń wydanych przez Sąd Najwyższy jest świadomym zabiegiem, którego celem jest wykazanie, że pojawiające się orzeczenia tego sądu, w których nie przykłada się w istocie znaczenia do formy i treści decyzji procesowych odnoszących się do opinii biegłych psychiatrów, powinny spotkać się z krytycznymi uwagami. Można odnieść wrażenie, że jedynie przez pryzmat skutku z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. dochodzi do prób łagodzenia sposobu wykładni przepisu art. 79 § 4 k.p.k., pomijając przy tym aspekt gwarancyjny tego przepisu. Zagadnienia te, z uwagi na konsekwencje wynikające z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. w zw. z art. 79 § 3 k.p.k., są niezwykle istotne dla praktyki sądowej, stąd konieczność omówienia zasadniczych zagadnień związanych z kontrolą sądową treści opinii biegłych lekarzy psychiatrów (art. 79 § 4 k.p.k.).

II.

Kontrola sądowa z art. 79 § 4 k.p.k. może być realizowana na dwóch etapach. Pierwszy to etap postępowania przygotowawczego. Początkiem tego etapu jest wydanie przez prokuratora postanowienia o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłych lekarzy psychiatrów z uwagi na fakt, że powziął on wątpliwości, o których mowa w art. 79 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k. W efekcie tego procesowego postąpienia prokurator powinien zwrócić się do prezesa sądu właściwego do rozpoznania sprawy o wyznaczenie obrońcy z urzędu na podstawie art. 81 § 1 w zw. z art. 79 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k., a prezes sądu winien takiego obrońcę z urzędu wyznaczyć. W tym zakresie wydanie zarządzenia przez prezesa sądu jest w istocie czynnością techniczną, albowiem nie warunkuje jej dokonania możliwość oceny decyzji prokuratora o powzięciu wątpliwości co do poczytalności podejrzanego lub jego zdolności do prowadzenia samodzielnej obrony w postępowaniu przygotowawczym.

Po uzyskaniu opinii biegłych lekarzy psychiatrów, z której wynika, że czyn oskarżonego nie został popełniony w warunkach wyłączenia lub znacznego ograniczenia zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem i że stan zdrowia psychicznego oskarżonego pozwala na udział w postępowaniu i prowadzenie obrony w sposób samodzielny i rozsądny, prokurator – jeżeli jako organ procesowy nie ma wątpliwości co do treści opinii – powinien zwrócić się do sądu właściwego do rozpoznania sprawy o zwolnienie obrońcy z urzędu, a w zasadzie – ujmując rzecz precyzyjnie – o stwierdzenie braku podstaw do uznania, że udział obrońcy jest obligatoryjny, a w konsekwencji o zwolnienie obrońcy¹⁰. Jeżeli prokurator ma jednak wątpliwości co do treści tej opinii, to nie musi składać takiego wniosku do prezesa

10 W dalszej części dla treści tego wniosku prokuratora używana będzie formuła „zwolnienie obrońcy z urzędu”.

właściwego sądu; brak wniosku prokuratora oznacza, iż dalej obrońca z urzędu występuje w toku postępowania przygotowawczego.

W przypadku gdy w toku trwającego postępowania przygotowawczego prokurator, po analizie opinii biegłych lekarzy psychiatrów, składa do sądu właściwego wnioski o „zwolnienie obrońcy z urzędu”, z uwagi na odpadnięcie przesłanki z art. 79 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k., to taki wniosek musi być rozpatrzony przez sąd w trybie z art. 79 § 4 k.p.k., chociaż sprawy nie ma jeszcze na etapie postępowania sądowego. Decyzja sądu w takiej fazie postępowania będzie odnosiła się do toczącego się postępowania przygotowawczego i oznaczać będzie, że na tym etapie nie istnieje podstawa do dalszego utrzymywania dla podejrzanego obrońcy z urzędu. Podjęcie takiej decyzji nie oznacza, że taka sytuacja musi być do końca postępowania karnego, w tym także etapu postępowania sądowego. Wystarczy wskazać, że w toku dalszego postępowania przygotowawczego mogą pojawić się dodatkowe informacje odnoszące się do sfery zdrowia psychicznego podejrzanego, które mogą zmienić ocenę wyrażoną przez prokuratora już po zapoznaniu się z opinią biegłych lekarzy psychiatrów. Takie nowe informacje mogą pojawić się także już po wniesieniu aktu oskarżenia. Jeżeli jednak takich nowych danych nie będzie, to decyzja ta będzie miała swoje konsekwencje w toku postępowania sądowego po wniesieniu aktu oskarżenia, o czym w dalszej części.

Wracając zatem do sposobu procedowania w sytuacji złożenia przez prokuratora wniosku o zwolnienie obrońcy z urzędu, to należy stwierdzić, że oczywiste jest, iż po wpływie takiego wniosku prezes właściwego sądu powinien wyznaczyć posiedzenie sądu w celu oceny wniosku w trybie art. 79 § 4 k.p.k. Sąd w składzie jednego sędziego (art. 30 § 1 k.p.k. i art. 329 k.p.k.) powinien dokonać oceny opinii biegłych lekarzy psychiatrów w świetle danych znajdujących się w aktach sprawy postępowania przygotowawczego i jeżeli uzna, że opinia ta jest przekonująca (uzasadniona), to powinien wydać postanowienie i na podstawie art. 79 § 4 k.p.k. orzec, iż udział obrońcy w postępowaniu karnym nie jest obowiązkowy. W konsekwencji tego postanowienia (jeżeli w postanowieniu tym nie znalazło się np. w pkt 2 także orzeczenie o zwolnieniu wyznaczonego obrońcy z urzędu z dalszych obowiązków) prezes sądu powinien z kolei wydać zarządzenie na podstawie art. 79 § 4 zdanie drugie k.p.k. i zwolnić obrońcę z urzędu z jego obowiązków.

Taki tryb postępowania jest prawidłowy i nie nosi ze sobą ryzyka zaistnienia uchybienia z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. na etapie postępowania sądowego. Analiza danych z akt spraw z postępowania kasacyjnego dowodzi jednak, że praktyka sądowa jest różna i niestety niejednokrotnie prowadzi do konieczności uchylenia wyroku, nawet gdy w kasacji nie ma stosownego zarzutu (art. 536 k.p.k.). Pomimo że przepis art. 79 § 4 k.p.k. obowiązuje już od ponad 10 lat, to dość często wydawane są przez prezesa sądu lub upoważnionego sędziego zarządzenia o zwolnieniu obrońcy z urzędu na skutek wniosku prokuratora. Zarządzenia te wydawane są nieraz bez żadnej

podstawy procesowej, rzadziej ze wskazaniem podstawy z art. 79 § 4 k.p.k., ale z kolei bez uzasadnienia w zakresie oceny wymaganej w treści art. 79 § 4 k.p.k., albo ze wskazaniem podstawy z art. 79 § 4 k.p.k. i z wyrażoną oceną co do tego, że opinia biegłych lekarzy psychiatrów jest uzasadniona. Dla skutku wynikającego z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. w zw. z art. 79 § 3 k.p.k. najistotniejsze jest to, gdy sprawa, w której w toku postępowania przygotowawczego wyznaczono obrońcę z urzędu, a następnie na wniosek prokuratora wydano postanowienie na podstawie art. 79 § 4 k.p.k. lub zarządzenie o zwolnieniu obrońcy z urzędu na podstawie art. 79 § 4 k.p.k. lub bez podstawy procesowej, wpłynie z aktem oskarżenia do właściwego sądu.

W takim układzie procesowym rysuje się zasadniczy problem, który można sprowadzić do pytania: czy po zarejestrowaniu sprawy i przydzieleniu sprawy sędziemu referentowi (w systemie losowego przydziału sprawy), dla dalszego biegu sprawy ma znaczenie uprzednia forma (postanowienie, zarządzenie) decyzji podjętej w trybie art. 79 § 4 k.p.k.?

W orzecznictwie Sądu Najwyższego można spotkać pogląd, że na etapie po wpływie aktu oskarżenia nie jest konieczne wydawanie jakiejkolwiek decyzji w trybie art. 79 § 4 k.p.k., jeśli wydano wcześniej (w postępowaniu przygotowawczym) zarządzenie na podstawie art. 79 § 4 k.p.k., w którym dokonano oceny przesłanki z art. 79 § 4 k.p.k.¹¹ Stwierdzono więc, że nawet niewłaściwa forma podjętej decyzji procesowej (zarządzenie zamiast postanowienia), o ile spełniono warunki oceny opinii z art. 79 § 4 k.p.k., nie wymaga od sądu, który będzie rozpoznawał sprawę oskarżonego, wydawania jakichkolwiek decyzji w tym zakresie. W orzeczeniu w sprawie III KK 542/23 Sąd Najwyższy nie wskazał także, czy zarządzenie, które odpowiadało treści postanowienia wydawanego na podstawie art. 79 § 4 k.p.k., wydane zostało przez tego sędziego, który był w składzie sądu właściwego do rozpoznania sprawy na etapie postępowania sądowego, czy też nie. Można stwierdzić, że skoro takiego ustalenia Sąd Najwyższy nie poczynił, to okoliczność ta nie jest relewantna dla zachowania wymogów z art. 79 § 4 k.p.k. Trudno zgodzić się ze stanowiskiem, że może zostać wydane zarządzenie. Nie tylko dlatego, że marginalizuje ono kwestie gwarancyjne wynikające z samej treści art. 79 § 4 k.p.k., ale – jak się wydaje – pomija kontekst normy z art. 79 § 4 k.p.k., która wymóg kontroli zasadności opinii biegłych lekarzy psychiatrów nakłada na sąd, który powinien na posiedzeniu dokonać oceny tej opinii w kontekście zgromadzonego materiału dowodowego. Stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w tym orzeczeniu jest odosobnione. Dominuje w sposób wyraźny stanowisko odmienne, w którym wskazuje się, że prezes sądu (upoważniony sędzia) nie ma kompetencji do oceny okoliczności wskazanej w art. 79 § 4 k.p.k., a zatem że wymagana jest decyzja

11 Postanowienie SN z 6.06.2024 r. (III KK 542/23), LEX nr 3729743.

w formie postanowienia sądu¹². Trafnie w orzeczeniach tych akcentuje się, że treścią art. 79 § 4 k.p.k. jest sądowa kontrola opinii biegłych lekarzy psychiatrów, a tej – ze względów gwarancyjnych – nie może zastąpić decyzja prezesa sądu wydana na podstawie art. 79 § 4 k.p.k.¹³

Na tle tej kwestii postulować trzeba zatem, zważywszy na potencjalne skutki z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. w zw. z art. 79 § 3 k.p.k., aby po wpłynięciu aktu oskarżenia do sądu właściwego do rozpoznania sprawy i po wyznaczeniu w tej sprawie sędziego referenta, tenże sędzia referent miał przydzieloną sprawę na posiedzenie w przedmiocie oceny opinii biegłych lekarzy psychiatrów z art. 79 § 4 k.p.k., jeśli na etapie postępowania przygotowawczego wydano zarządzenie na podstawie art. 79 § 4 k.p.k. i wskazano w treści zarządzenia na dokonanie oceny opinii biegłych lekarzy psychiatrów. Takie procedowanie nie tylko spełnia warunki gwarancyjne (sądowa kontrola), ale także ma swoje rzeczywiste uzasadnienie. Nie sposób bowiem zaprzeczyć, że taka ocena jest najbardziej potrzebna na etapie po wniesieniu aktu oskarżenia nie tylko dlatego, iż już został zebrany kompletny materiał w postępowaniu przygotowawczym, ale przede wszystkim dlatego, że dokona tej oceny ten sędzia, który będzie w składzie sądu orzekającego co do oskarżonego poddanego badaniu psychiatrycznemu. W ten sposób już na etapie przed wyznaczeniem rozprawy głównej wiadomo będzie, czy obecność obrońcy z urzędu jest obowiązkowa i czy podlega on wezwaniu na rozprawę. W konsekwencji, w układzie, gdy decyzja wydawana na podstawie art. 79 § 4 k.p.k. w toku postępowania przygotowawczego nie ma formy postanowienia, wymagać należy, dla zachowania formuły sądowej kontroli, aby już po wpłynięciu aktu oskarżenia wydane zostało postanowienie; najbardziej racjonalne byłoby wydanie postanowienia przez sędziego, który będzie w składzie orzekającym w tej sprawie. Chociaż – jak już wskazano wyżej – byłoby to najbardziej funkcjonalne i racjonalne postępowanie, to postanowienie takie może wydać także sędzia, który nie będzie członkiem składu orzekającego. W tej ostatniej sytuacji nie będzie to bowiem uchybienie, które można byłoby wiązać z brakiem kontroli sądowej z art. 79 § 4 k.p.k.

W układzie opisanym jako prawidłowy, a więc w sytuacji, gdy w toku postępowania przygotowawczego wydane zostanie przez sąd postanowienie na podstawie art. 79 § 4 k.p.k. i w efekcie tego postanowienia (jeśli już w treści postanowienia nie ma również decyzji o zwolnieniu obrońcy z urzędu) nastąpi zwolnienie obrońcy z urzędu zarządzeniem prezesa sądu (art. 79 § 4 zdanie drugie k.p.k.), po wpłynięciu aktu oskarżenia do sądu nie ma obowiązku wydania kolejnego postanowienia na podstawie art. 79 § 4 k.p.k. Taki wniosek uzasadniony jest tym, że chociaż postanowienie zostało

12 Np. wyroki SN: z 16.01.2018 r. (V KK 450/17), OSNKW 2018/4, poz. 33; z 11.04.2019 r. (V KK 160/18), LEX nr 2675040; z 12.06.2019 r. (V KK 121/18), LEX nr 2684111; z 21.01.2021 r. (IV KK 329/19), LEX nr 3111700; z 13.10.2021 r. (III KK 334/21); z 25.01.2022 r. (III KK 445/21), LEX nr 3335489; postanowienie SN z 18.05.2022 r. (I KZP 10/21), OSNK 2022/6, poz. 23.

13 Wyroki SN: z 16.01.2018 r. (V KK 450/17), OSNKW 2018/4, poz. 33; z 11.04.2019 r. (V KK 160/18), LEX nr 2675040; postanowienie SN z 18.05.2022 r. (I KZP 10/21), OSNK 2022/6, poz. 23.

wydane w toku postępowania przygotowawczego, a zatem na innym etapie postępowania karnego, to dokonano już kontroli sądowej w odniesieniu do opinii biegłych lekarzy psychiatrów w zakresie istotnym dla ustalenia, czy udział obrońcy z urzędu jest obowiązkowy w postępowaniu karnym. Skoro postanowienie to skutkowało już w tej sferze określoną decyzją, tj. zwolnieniem ustanowionego obrońcy z urzędu, to nawet zmiana etapu (fazy) postępowania karnego nie łączy się z potrzebą wydawania nowego postanowienia. Oczywiście dodatkowym argumentem dla tego wniosku jest sytuacja, gdy po wydaniu postanowienia na podstawie art. 79 § 4 k.p.k. nie uległ zmianie materiał dowodowy, który skutkował powstaniem wątpliwości, o których mowa w art. 79 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k. Od strony formalno-procesowej trzeba więc stwierdzić, że brak wydania już po wniesieniu aktu oskarżenia do sądu postanowienia w trybie art. 79 § 4 k.p.k. przez sąd, który będzie rozpoznawał sprawę oskarżonego¹⁴, należy rozumieć jako brak podstawy do zmiany decyzji wyrażonej w postanowieniu wydanym na podstawie art. 79 § 4 k.p.k., choć wydaje się, iż stwierdzenie przez skład orzekający choćby na pierwszej rozprawie braku podstaw do zmiany decyzji w zakresie oceny opinii biegłych lekarzy psychiatrów dowodziłoby wnikliwości sądu w ocenie tej okoliczności i jej znaczenia dla postępowania karnego.

Na zakończenie tej części uwag odnieść należy się do kwestii, czy postanowienie wydane na podstawie art. 79 § 4 k.p.k. w fazie postępowania przygotowawczego ma skuteczne oddziaływanie tylko na etap postępowania przed sądem pierwszej instancji, czy obejmuje całe postępowanie karne, a zatem chociażby postępowanie, które będzie się toczyło przed sądem odwoławczym. Argumentem, który mógłby uzasadniać potrzebę wydania przez sąd drugiej instancji „własnego” postanowienia w trybie art. 79 § 4 k.p.k., jest okoliczność, że zmienił się rodzaj sądu właściwego do rozpoznania sprawy. Pierwotne postanowienie odnoszące się przez pryzmat art. 79 § 4 k.p.k. do oceny opinii biegłych lekarzy psychiatrów wydał bowiem sąd niższej instancji, a przecież tymi orzeczeniami nie jest związany sąd wyższej instancji; co więcej, z natury procesu jest on przecież powołany do kontroli prawidłowości postanowień wydanych w sądzie niższej instancji. Jednak trzeba zauważyć, że postanowienie wydane w trybie art. 79 § 4 k.p.k. nie podlega zaskarżeniu i w zakresie skutku procesowego oznacza brak obligatoryjnej obrony w postępowaniu karnym. Ten skutek wiąże zatem dopóty, dopóki inny sąd, w tym np. sąd wyższej instancji, nie poweźmie jednak wątpliwości co do zasadności tej opinii. W tej ostatniej sytuacji sąd ten powinien wydać postanowienie na podstawie art. 79 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k., a więc powziąć wątpliwości co do poczytalności oskarżonego oraz możliwości prowadzenia przez niego samodzielnej i rozsądnej obrony, co będzie oznaczało odmienną ocenę opinii biegłych lekarzy psychiatrów i przywracać będzie obligatoryjną obronę przed tym sądem. W innej sytuacji nie jest konieczne wydanie przez sąd odwoławczy postanowienia na podstawie art. 79 § 4 k.p.k.

14 Sąd rozumiany jako skład wyznaczony do rozpoznania sprawy lub chociażby jako sędzia referent z tego składu.

III.

Po omówieniu okoliczności związanych z kontrolą sądową z art. 79 § 4 k.p.k. realizowaną na etapie postępowania przygotowawczego, kilka uwag poświęcić trzeba etapowi sądowemu. Ten etap różnicuje to, że dopiero po wniesieniu aktu oskarżenia sąd pierwszej instancji, bądź na skutek oceny materiału z akt sprawy z etapu postępowania przygotowawczego, bądź z uwagi na pojawienie się nowych faktów i okoliczności już po wniesieniu aktu oskarżenia, powziął wątpliwości, o których mowa w art. 79 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k., i dopuścił dowód z opinii biegłych lekarzy psychiatrów (art. 202 § 1 k.p.k.). Od wydania tego postanowienia oskarżony musi mieć obrońcę (udział obrońcy w rozprawie jest obligatoryjny – art. 79 § 3 k.p.k.), a zatem jeśli oskarżony nie ma ustanowionego obrońcy z wyboru, to sąd lub prezes tego sądu powinien wyznaczyć oskarżonemu obrońcę z urzędu (art. 81 § 1 k.p.k.). Jeżeli w opinii biegłych lekarzy psychiatrów stwierdzono, że czyn oskarżonego nie został popełniony w warunkach wyłączenia lub znacznego ograniczenia zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem i że stan zdrowia psychicznego oskarżonego pozwala na udział w postępowaniu i prowadzenie obrony w sposób samodzielny i rozsądny, to sąd powinien dokonać oceny tej opinii w trybie art. 79 § 4 k.p.k. – czyli wydać postanowienie w tym przedmiocie. Dopóki nie wyda postanowienia na podstawie art. 79 § 4 k.p.k., w którym uzna opinię biegłych za uzasadnioną, dopóty udział obrońcy z urzędu jest dalej obligatoryjny, a brak obrońcy na rozprawie skutkuje istnieniem tzw. bezwzględnej przyczyny odwoławczej z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k.¹⁵ Podkreślić wszakże trzeba, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego jest akceptowana sytuacja, gdy sąd rozpoznaje sprawę na rozprawie w składzie jednego sędziego i tenże sędzia (jednocześnie przewodniczący) – zamiast postanowienia wyda zarządzenie o braku obligatoryjnej obecności obrońcy i zawrze w uzasadnieniu zarządzenia ocenę opinii biegłych lekarzy psychiatrów. Jeśli zarządzenie to ma wyraźną podstawę w art. 79 § 4 k.p.k., a jego treść spełnia warunek oceny opinii jako uzasadnionej (jest oceną merytoryczną opinii), to Sąd Najwyższy w orzeczeniu wydanym w sprawie V KS 23/18 przyjął, iż decyzja ta w istocie ma charakter postanowienia¹⁶. Taki układ procesowy jest jednak różny od tego, który opisany jest w uzasadnieniu postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 6.06.2024 r. w sprawie III KK 542/23, orzeczenia przywołanego na wstępie rozważań. W sprawie III KK 542/23 zarządzenie zostało wydane na etapie postępowania przygotowawczego (miało bowiem sygnaturę Kp), a zatem przed wniesieniem aktu oskarżenia i nie przez tego sędziego, który następnie prowadził jednoosobowo

15 Np. wyroki SN: z 8.01.2019 r. (III KK 662/18), LEX nr 2603301; z 13.06.2019 r. (IV KK 235/18), LEX nr 2687688; z 21.01.2021 r. (IV KK 329/19), LEX nr 3111700.

16 Wyrok SN z 28.11.2018 r. (V KS 23/18), LEX nr 2592818.

rozprawę sądową¹⁷. W istocie nie ma przecież wątpliwości, że jeśli zarządzenie spełniające wymagania art. 79 § 4 k.p.k. wyda w toku postępowania sądowego (a najczęściej rozprawy) sędzia, który jednoosobowo orzeka w sprawie, to oceny dokonał także sąd; nie można w takim układzie rozdzielić oceny sędziego od oceny sądu.

Wracając do zasadniczego wyводу, trzeba więc stwierdzić, że w orzecznictwie wskazuje się, iż brak wydania przez sąd pierwszej instancji postanowienia z art. 79 § 4 k.p.k. (lub ewentualnie zarządzenia przez sędziego, który jednoosobowo orzeka w sprawie) będzie miał skutki dla postępowania odwoławczego. Oznacza to bowiem, że nie ustała w sprawie obligatoryjna obrona i jeżeli sąd odwoławczy nie wyda przed rozpoznaniem sprawy na rozprawie postanowienia na podstawie art. 79 § 4 k.p.k., w którym stwierdzi, że udział obrońcy nie jest obowiązkowy, to „przeniesie” na postępowanie odwoławcze taki status obrony, jaki istniał w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji¹⁸. W takiej sytuacji brak udziału obrońcy w rozprawie odwoławczej będzie skutkował zaistnieniem uchybienia z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k.

Konkludując – brak wydania przez sąd pierwszej instancji postanowienia z art. 79 § 4 k.p.k. będzie skutkował uchyleniem wyroku sądu pierwszej instancji na podstawie art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k., jeżeli na rozprawie, na której przeprowadzano postępowanie dowodowe, nie stawiał się obrońca, jak i zaistnieniem tego samego uchybienia w toku postępowania odwoławczego, chyba że sąd odwoławczy wyda własne postanowienie na podstawie art. 79 § 4 k.p.k. przed rozpoznaniem sprawy na rozprawie. Nie uznaje się za wystarczające, aby przy wyznaczaniu rozprawy odwoławczej w zarządzeniu przewodniczego wydziału określono obecność obrońcy jako nieobowiązkową; powinno zostać wydane postanowienie¹⁹. Może więc się zdarzyć, że w toku postępowania przed sądem pierwszej instancji sąd ten nie wydał postanowienia na podstawie art. 79 § 4 k.p.k., ale w każdej rozprawie brał udział obrońca z wyboru, co wyłączy skutek opisany w art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k., ale już brak postanowienia na etapie postępowania odwoławczego będzie powodował konieczność uchylenia wyroku sądu drugiej instancji, jeśli obrońca oskarżonego nie stawiał się na rozprawie odwoławczej, a następnie zostanie wniesiona kasacja²⁰. Może także zaistnieć sytuacja odwrotna. Jeżeli bowiem to sąd odwoławczy wyda postanowienie na podstawie art. 79 § 4 k.p.k. i w ten sposób udział obrońcy w rozprawie odwoławczej nie będzie obowiązkowy, to niewydanie w toku postępowania przed sądem pierwszej instancji postanowienia na podstawie art. 79 § 4 k.p.k., przy tym, że w rozprawie nie brał udziału obrońca, będzie oznaczał konieczność uchylenia obu zaskarżonych wyroków, albowiem uchybienie

17 Tak jak to miało miejsce w sprawie opisanej w uzasadnieniu wyroku SN wydanego w sprawie V KS 23/18.

18 Por. np. wyroki SN: z 8.01.2019 r. (III KK 662/18), LEX nr 2603301; z 25.01.2022 r. (III KK 445/21), LEX nr 3394802.

19 Wyroki SN: z 5.12.2018 r. (V KK 506/17), LEX nr 2591096; z 8.01.2019 r. (III KK 662/18), LEX nr 2603301.

20 Wyroki SN: z 5.12.2018 r. (V KK 506/17), LEX nr 2591096; z 21.01.2021 r. (IV KK 329/19), LEX nr 3111700.

z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. zaistniało przed sądem pierwszej instancji, a w takiej sytuacji sąd odwoławczy nie mógł utrzymać wyroku w mocy²¹.

IV.

Analiza orzecznictwa Sądu Najwyższego wskazuje, że znacząca ilość wyroków sądów drugiej instancji oraz sądów pierwszej instancji jest uchylana w postępowaniu kasacyjnym lub postępowaniu ze skargi na wyrok kasatoryjny tylko z uwagi na niedostrzeżenie przez orzekające w sprawie sądy konsekwencji wynikających ze zmiany treści art. 79 § 4 k.p.k. Można odnieść wręcz wrażenie, że obowiązująca od 1.07.2015 r. nowa treść art. 79 § 4 k.p.k. nie ugruntowała się w świadomości sędziów orzekających w sprawach karnych, co w konsekwencji przekłada się na brak staranności w procedowaniu w układach procesowych, w których dopuszczono dowód z opinii biegłych lekarzy psychiatrów na etapie postępowania przygotowawczego lub sądowego. Tymczasem, z uwagi na treść art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. w zw. z art. 79 § 3 k.p.k., uchybienia sądów w sferze kontroli opinii biegłych lekarzy psychiatrów²² powodują konieczność powtórzenia procesów nieraz w obu instancjach, co generuje nie tylko koszty postępowania, ale również tzw. koszty społeczne w postaci spadku prestiżu władzy sądowniczej i przewlekłości postępowań. Z tego powodu konieczne jest, aby sądy ujednoliciły swoją praktykę w zakresie sądowej kontroli wskazanej w art. 79 § 4 k.p.k. Temu celowi służą czynione powyżej rozważania, które w perspektywie orzecznictwa Sądu Najwyższego wskazują na prawidłową formułę postępowania w sprawach, w których opinię biegłych lekarzy psychiatrów (art. 202 § 1 k.p.k.) dopuszczono.

SSN dr Jarosław Matras

Sędzia Sądu Najwyższego w Izbie Karnej

Judge of the Supreme Court of Justice, Criminal Chamber

21 Por. wyrok SN z 25.01.2022 r. (III KK 445/21), LEX nr 3394802.

22 Najczęściej polegające na braku wydania postanowienia z art. 79 § 4 k.p.k.

ABSTRACT

Keywords: *judicial review, evaluation of psychiatric expert witnesses' opinions, Supreme Court case law, absolute grounds of appeal*

Judicial review on the basis of Article 79(4) of the Code of Criminal Procedure in the context of consequences of Article 439(1)(10) of the Code of Criminal Procedure: Remarks against the background of Supreme Court case law

The article discusses – from the point of view of Supreme Court case law - the proceedings in the area of judicial review of psychiatric expert witnesses' opinions (Article 79(4) of the Code of Criminal Procedure). This is a matter of significant importance, because procedural errors committed at this stage of the proceedings have very serious procedural consequences in the form of a procedural fault, which is classified as a so-called absolute ground of appeal under Article 439(1)(10) of the Code of Criminal Procedure, in conjunction with Article 79(3) of the Code of Criminal Procedure, which leads to the revocation of the appealed judgment, regardless of the objections raised in the appeal. The discussion of the procedure with reference to the decisions of the Supreme Court makes it possible to proceed in such a way as to prevent the negative consequences of repeating trials only due to the inappropriate execution of the review mentioned in Article 79(4) of the Code of Criminal Procedure.